

PRIGIMTINĖ KULTŪRA IR ŠIUOLAIKINIS DVASINGUMAS

PRIGIMTINĖS
KULTŪROS
INSTITUTAS

IŽVALGOS IR REKOMENDACIJOS
REMIANTIS XXIV PRIGIMTINĖS KULTŪROS SEMINARO MEDŽIAGA

Parengė:
dr. Daiva Vaitkevičienė, prof. dr. Vykintas Vaitkevičius

Recenzavo:
Vida Šatkauskienė, dr. Giedrė Šmitienė, prof. habil. dr. Daiva Vyčiniene

Projektą finansuoja:

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

Vilnius
2025

TURINYS

Ivadas	3
Sąvokos	4
Dvasingumas	
Prigimtinė kultūra	
Prigimtinis dvasingumas	
Baltų religija kaip prigimtinio dvasingumo ištakos	6
Įvietintas šventumas	
Gamtos šventumas	
Bendruomeninis šventumas	
Įkūnytas šventumas	
Kai kurie lietuvių prigimtinio dvasingumo atvejai	8
Sutartinių giedojimas	
Postfolkloras ir baltiška muzika	
Grožinė literatūra, kylanti iš baltų kultūros refleksijos	
Lietuviškos pirties tradicija	
Ugnies kūrenimas ant Šatrijos kalno	
Kalendorinės šventės, folkloro ir kiti festivaliai, šventės, renginiai	
Šiuolaikinio prigimtinio dvasingumo ryšys su baltų religija	11
Iššūkiai ir problemos	14
Rekomendacijos	15
Literatūra	16

IVADAS

Pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvoje vykstantys socialiniai, kultūriniai ir religiniai pokyčiai sudarė sąlygas naujiems religiniams mokymams ir dvasingumo praktikoms sklisti. Jos varžosi su jau žinomomis dvasingumo praktikomis, o atskiri elementai yra integruojami į etninės kultūros lauką. Iš kitų šalių ateinančios šiuolaikinės dvasingumo praktikos yra kol kas pernelyg mažai pažįstamos visuomenei, todėl jos neretai suvokiamos kaip vietinės kultūros dalis.

Prigimtinės kultūros institutas, bendradarbiaudamas su Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu, Lietuvos nacionaliniu kultūros centru, Aukštaitijos nacionalinio parko ir Labanoro regioninio parko direkcija, 2025 m. inicijavo ir surengė du akademinis renginius: akademines dirbtuves „Tradicija ir dvasingumo paieškos“ (Meironys, Ignalinos r., 2025 m. sausio 23–24 d.) ir XXIV Prigimtinės kultūros seminarą „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“ (Juodonys, Rokiškio r., 2025 m. liepos 1–3 d.).

Seminaro veiklos, sutelkusios skirtingų sričių ekspertus, tyrėjus ir puoselėtojus, nagrinėjo etninės kultūros tradicijų ir naujų dvasingumo praktikų santykį, aiškinosi, kaip išorinės įtakos veikia ir keičia tradicinę lietuvių kultūrą, ieškojo sprendimų, koku būdu siekti darnaus tradicijos ir šiuolaikinio dvasingumo sambūvio.

Šiame dokumente pateikiamos išvalgos, kurios gali būti svarbios prigimtinės kultūros sąveikai su šiuolaikiniu dvasingumo tirti. Dokumento pabaigoje suformuluotos rekomendacijos, galinčios būti naudingos institucijoms, kurių veikla susijusi su etnine kultūra.

Rengiant dokumentą remiamasi XXIV Prigimtinės kultūros seminaro ir akademinų dirbtuvių pranešimų ir diskusijų medžiaga. Abiejų renginių vaizdo įrašai yra viešai prieinami Prigimtinės kultūros instituto svetainėje:

<https://prigimtine.lt/lt/seminarai/xxiv-seminaras/programa/>

<https://prigimtine.lt/lt/seminarai/xxiv-seminaro-dirbtuvs/programa/>

Dvasingumas

Dvasingumas kaip terminas yra vartojamas psichologijos, religijotyros, sociologijos, kultūros antropologijos, edukologijos ir kitose tyrimų srityse. Jis dažniausiai apibrėžiamas akcentuojant tris komponentus: (1) savęs aktualizavimą (savirealizaciją), (2) transcendavimą ir (3) gyvenimo prasmės išgryninimą.

Kaip teigia psichologė Simona Kontrimienė, *savęs aktualizavimas* – tai teisingo žinojimo siekis, asmeninis augimas, kūrybiškumas, bendrystė ir santykių gilumas. *Transcendavimas* – tai sąmonės transformacija, kurioje subjektas patiria ryšį su šventumu, absoliutu ar gilesniu esaties matmeniu. Anot psichologo Abrahamo Maslow, transcendavimas yra savęs aktualizavimo tąsa, jis apibrėžiamas kaip „holistinis kosmoso kaip vienovės suvokimas“. *Gyvenimo prasmės išgryninimas* – tai procesas, kuriuo žmogus atsisako paviršinių, kultūriškai primestų ar ne autentiškų prasmės šaltinių ir atsigręžia į gilesnius egzistencinius pagrindus.

Religijų studijose ir sociologų darbuose dvasingumo sąvoka, nors istoriškai buvo vartojama krikščioniškuose kontekstuose, XX a. įgijo savarankišką akademinį statusą. Dvasingumas nėra tapatus religijai: asmuo gali save laikyti dvasingu, bet nereligingu (arba ir religingu, ir dvasingu). Dvasingumas religijos lauke gali būti paaiškinamas kaip patirtis, kuria žmogus sąmoningai siekia savo gyvenimą orientuoti į aukščiausias jo suvokiamas vertybes per transcendavimą.

Šiandien dvasingumo kategorija dažnai taikoma analizuojant šiuolaikinius religinius fenomenus, ypač naujuosius religinius judėjimus, neinstitucinį religingumą ir individualizuotas dvasines praktikas. Šiuolaikiniam dvasingumui būdingas vidinių patirčių, asmeninio tobulėjimo, saviterapijos akcentavimas, o idėjos ir praktikos pasižymi hibridiškumu, jungiančiu budizmo, jogos, šamanizmo, gamtos religijų, krikščioniškos mistikos, okultizmo, psichoterapijos, kvantinės mechanikos ar kitus religinius, mistinius bei taipogi mokslinio diskurso elementus. *Dvasingumas* šiandien dažnai yra suprantamas kaip asmeninė, subjektyvi religijos plotmė, tuo tarpu *religija* dažniausiai siejama su socialiniais ar instituciniais religinio gyvenimo aspektais. Tačiau šie terminai yra vienas su kitu persipynę ir įvardijimas kartais priklauso nuo interpretacijos, pavyzdžiui, vieni tos pačios religinės bendrijos nariai gali ją laikyti religine, o kiti dvasine.

Kadangi šiandien dvasingumas reiškiasi pliuralistiškai, norint pabrėžti įvairovę, vartojama ir daugiskaitos forma *šiuolaikiniai dvasingumai* (angl. *contemporary spiritualities*). Taip apibūdinamos atskiros šiuolaikinio dvasingumo kryptys, bendruomenės, doktrinos ar dvasiniai judėjimai.

Prigimtinė kultūra

Prigimtinė kultūra siejasi su etnine kultūra, tačiau tarp šių sąvokų yra reikšmingų skirtumų.

1999 m. priimtame „Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų“ įstatyme etninė kultūra buvo apibrėžta kaip „visos tautos (etnos) sukurta, iš kartos į kartą perduodama ir nuolat atnaujinama kultūros vertybių visuma, padedanti išlaikyti tautinį tapatumą bei savimonę ir etnografinių regionų savitumą“. Tačiau, kaip teigia etnologas Petras Kalnius, šiandieninėje vartosenoje etnine kultūra daugiausia vadinama tai, kas suprantama kaip *liaudies kultūra* (angl. *folk culture*, pranc. *culture populaire*), t. y. vietinėms, daugiausia kaimiškoms bendruomenėms būdinga gyvoji tradicija. Į susiaurintą apibrėžtį nepatenka etninės kultūros apraiškos, gyvuojančios už tradicinės kaimo bendruomenės ribų bei kūrybiška etninės kultūros plėtotė, jos perkėlimas į profesionalią terpę.

2011 m. įsteigtas Prigimtinės kultūros seminaras pasiūlė vartoti *prigimtines kultūros* terminą. Jis įvardija nuo lietuvių kultūros ištakų iš kartos į kartą perduodamą vertybių, simbolių, praktikų ir gyvensenos modelių visumą, kuri nuolat perkuriama ir pritaikoma naujuose kultūrinuose kontekstuose. Kitaip nei etninės ar liaudies kultūros terminas, prigimtines kultūros sąvoka neapima socialinės atskirties, nes ji apibūdina kultūros sluoksnį, o ne atskirą etnokultūrinę salą nacionalinėje kultūroje. Prigimtines kultūros sąvoka padeda išvengti tradicinės socialinės dichotomijos (miesto ir kaimo, profesionalo ir mėgėjo) ir atveria galimybę į lietuvių kultūrą žvelgti kaip į sluoksnišką, o ne hierarchizuotą visumą. Tai įgalina suvokti dinamišką atskirų sluoksnių sąveikos procesą plačiame nacionalinės ir globalios kultūros lauke.

Prigimtinis dvasingumas

Prigimtinio dvasingumo terminas čia įvedamas siekiant apibūdinti dvasingumą, kylantį iš prigimtines kultūros lauko. Tai šiuolaikinio dvasingumo forma, pasireiškianti prigimtines kultūros vertybėmis, simboliais, sampratomis, papročiais, perduodamais iš kartos į kartą. Prigimtinis dvasingumas stiprina ryšį su vieta, gamta ir bendruomene bei padeda šiuolaikiniam žmogui atrasti prasmę remiantis tradicija.

Kalbant apie prigimtinių dvasingumą kartais vartojamas terminas *baltiškasis dvasingumas*. Tai plati sąvoka, apimanti baltų religija besiremiančias dvasines praktikas, taip pat šiuolaikines muzikos kryptis, festivalių kultūrą ir daugelį kitų dalykų. Terminas Lietuvoje dažniau pastebimas populiarioje vartosenoje, retkarčiais mokslo darbuose. Vis dėlto šiame dokumente pasirinktas vartoti prigimtinio dvasingumo terminas, kadangi šiuolaikinės jo formos nebūtinai yra tiesiogiai ar akivaizdžiai susiję su baltų kultūros paveldu (pvz., postfolkloro atveju).

Lietuvių prigimtinio dvasingumo ištakos glūdi baltų religijoje, kurios giluminiai vertybiniai ir simboliniai modeliai išliko ilgai po krikščionybės įvedimo Lietuvoje ir šiandien dar tebegyvuoja latentinėmis formomis. Jie sukuria prielaidas savitai dvasinei patirčiai skleistis. Čia išryškinsime keturis seminare aptartus santykio su *šventumu* (šventąja ugnimi, šventais vandenimis, šventaisiais miškais ir medžiais ir kt.) bruožus baltų religijoje ir trumpai apibūdinsime jai būdingas šventumo patyrimo prielaidas ir būdus. Tai svarbu atlikti norint įvertinti šiuolaikinio prigimtinio dvasingumo ryšį su baltų religija.

Įvietintas šventumas

Baltų religijoje šventumas buvo įvietintas, o šventumo patirtys tiesiogiai susietos su konkrečiomis vietomis – šventomis giraitėmis, medžiais, upeliais, šaltiniais, akmenimis. Vieta reiškė ne tik fizinę erdvę, bet ir šventąją geografiją, per konkrečias vietas susiformavusį ryšį su protėviais, gamta, dievų pasauliu. Šventumas tvyrojo ir namų erdvėje, kurioje atskiros namų dalys, pavyzdžiui, asla, stogas, durys, sąsparos, krikštasuolė, turėjo sakralinę reikšmę ir buvo siejamos su atskiromis dievybėmis – Dimstipačiu, Gabija, Laima, Raugpačiu ar kitomis. Šventumas išaugo iš santykio su aplinka, o ne buvo įkeliamas į tuščią erdvę. Tai vietos, kurios ne tik priklausė žmonėms, bet ir čia gyvenantys žmonės joms priklausė. Su vieta buvo saistomi ir mirusieji, o gyvieji troško būti palaidoti tėvynėje (dėl šios priežasties XX a. pabaigoje tūkstančiai lietuvių važiavo parsivežti savo artimųjų palaikų iš Sibiro).

Įvietintą šventumą žymi iki šiandien išlikę vietų vardai, upių ir ežerų, miškelių, akmenų, šaltinių pavadinimai. Daugelis vandenvardžių yra tūkstantmetis kalbos paveldas, išlaikęs indoeuropiečių prokalbę siekiančius žodžius – taip iš kartos į kartą buvo perduodamas ryšys su upėmis ir ežerais. Tai iš esmės skiriasi nuo tokių šiuolaikinių dvasingumų apraiškų, kuriose vietų vardus keičia abstraktūs terminai, pvz., galios vietos, energetinės linijos, energetiniai sukūriai, Hartmanno, Curry ir Ley gardelių sistemos ir kt.

Gamtos šventumas

Kitas pamatinis baltų religijos bruožas yra jos gamtiškumas, kuris reiškia ne tiesiog artumą gamtai, bet kosmologinį ryšį su gamtiškuoju pasauliu; žmogus yra jo integrali dalis. Tai *daugiau-nei-žmogiškas pasaulis*, kuriame žmogus yra tik vienas iš daugelio ekologinės sistemos subjektų, o kultūra – gamtos tęsinys, o ne priešprieša. Į augalus ir gyvūnus, upes ir ežerus buvo žvelgiama kaip į gyvas, jaučiančias, mąstančias būtybes. Tokio suvokimo apraiškų Lietuvoje išliko iki šiol, pvz., kai išrovus vaistinį augalą jam dėkojama ir paliekama auka, ar, kai radus pirmą grybą, jis bučiuojamas ar net sakoma tam tikra malda. Lietuviškasis dievų panteonas daugeliu atveju turi savo fizines išraiškas (pvz., Perkūnas, Dievaitis Mėnulaitis, Gabija, Žemyna), kartais – augalines ar gyvūnines formas (gegutė kaip Laimos išsikūnijimas, žaltys – Dimstipačio, gandrai – Perkūno, rupūžė – Raganos ir kt.). Žmogaus neužvaldyta gamtinė aplinka, ypač miškas, buvo transcendentinė erdvė, kurioje galima susidurti ne tik su fizinėmis, bet ir dvasinėmis būtybėmis. Tai iš esmės skiriasi nuo daugelio globalių šiuolaikinių dvasingumų, kuriuose dėmesys telkiamas į šventumą žmogaus viduje, o ne aplinkoje.

Bendruomeniškas šventumas

Bendruomeniškumas baltų religijoje reiškėsi per šventes ir ritualus, kaimynystę ir bičiulystę, kuriamą bendromis pastangomis, o dvasinė patirtis buvo labiausiai siejama su bendruomenine praktika, ne asmeniniu patyrimu. Ryškiausias to pavyzdys – giedojimo, meldimosi, linkėjimų ir užgėrimų praktika švenčių metu: kiekvienas apeigos dalyvis sakydavo maldas ir linkėjimus dievams ir šventės dalyviams, o ratu siunčiant šventąjį kaušelį žmonės ir dievai buvo sujungiami į vieną bendruomenę. Ritualų tikslai pirmiausia buvo siejami su bendruomenės poreikiais, o ne su individualiais siekiais. Tai ryškiai skiriasi nuo individualistinio pobūdžio dvasingumų, kuriuose svarbiausiais tikslais tampa savęs pažinimas, asmeninis tobulėjimas ar terapija.

Puikiu bendruomeniškumo pavyzdžiu gali būti sutartinių giedojimas. Bendrumas – tai vienas esminių sutartinių kodų (anot Donato Saukos, sutartinės nuo ištisinių dainų labiausiai skiriasi tuo, kad pirmenybę teikia bendram, kuopiniam veiksmui, o giedama bendrijos vardu, pvz., „Eisim, broliai“, „Eisim, sesės“). Giedant sutartinę, kuriant ją čia ir dabar, siekiant sutarti, suderėti, pats vienas atskiras šio vyksmo dalyvis nieko nereiškia – jis nuasmeninamas. Sutartinė gimsta tik iš susilieimo į visumą – iš bendro vis giedotojų sutarimo.

Įkūnytas šventumas (medžiagiškumas)

Baltų religijoje šventumas nebuvo atskirtas nuo medžiagiškumo ir kūniškumo, o dvasinė praktika – nuo kasdieninės veiklos. Netgi veiklos ir užsiėmimai, skirti maistui, turtui, sveikatai, vaisingumui ir darnai pasiekti, rėmėsi žmogaus santykiu su dievų ir mirusiųjų pasauliu. Veiklos, kurios iš pirmo žvilgsnio atrodo kasdieniškos, buvo santykio su šventumu palaikymo būdas, pvz., žemės arimas, rugiapjūtė, grybavimas, šiaudinių sodų rišimas, audimas, pirtis ir kt.

Baltų religijoje nebuvo griežtos skirties tarp sakralumo ir kasdienybės, todėl ne tik ugnis ar žemė, bet ir žmogaus pagaminti daiktai galėjo būti šventi: pvz., duona iki pat XX a. vidurio Lietuvoje laikyta šventa, jai nukritus ant žemės, prieš pakeliant, reikėjo pabučiuoti.

Pamatinės baltų religijos nuostatos, palaikomos pagarbaus ir sakralaus santykio su viskuo, kas supa, išliko šimtus metų po oficialaus krikščionybės įvedimo Lietuvoje. Jų atpažinimas yra svarbus identifikuojant lietuvių prigimtinio dvasingumo formas ir atskiriant jas nuo Lietuvoje plintančių kitų šiuolaikinių dvasingumų praktikų.

KAI KURIE LIETUVIŲ PRIGIMTINIO DVASINGUMO ATVEJAI

Prigimtinis dvasingumas Lietuvoje šiandien reiškiasi įvairiomis formomis – per muziką, literatūrą, architektūrą, tautodailę, šventes, apeigas, gyvenseną, keliavimą, amatus ir kt. Čia pristatysime keletą ryškių atvejų ir trumpai paaiškinsime, kodėl jie sietini su šventumo pajauta, dvasine galia, anapusybe ar kitais dvasingumo aspektais.

Sutartinių giedojimas

Viena ryškiausių šiuolaikinių prigimtinio dvasingumo išraiškų yra sutartinių giedojimas, kuris dažnai suvokiamas kaip ritualas, leidžiantis pasiekti ypatingą dvasinę būseną. Anot etnomuzikologės Daivos Vyčinenės, sutartinės turi vidinę galią, kuri kyla iš jų griežto tradicinio reglamentavimo, struktūros ir sąskambių. Cikliškas laiko ratas, be atsikvėpimų ir kulminacijos, leidžia pasinerti į sutartinę ir joje būti. Nuolatinis muzikos pulsavimas, jos ritmiškumas įveda į savotišką hipnotinę būseną tarsi transą. Daugeliu atveju tai meditatyvus muzikinis ritualas. Tiesa, esama ir aktyvios, akcentuotos ritmikos sutartinių, įtraukiančių į bendrą šokį.

Šie sutartinių bruožai XXI a. lėmė jų išplitimą įvairiomis formomis: steigiasi sutartinių giedotojų grupės, sutartinių ratai, atliekamos religinės apeigos su sutartinėmis, vyksta sutartinių festivaliai, performansai ir kt. Sutartinės įgyja socialinę ir komercinę reikšmę, jungiamos su šiuolaikine muzika ir sklinda įvairiomis formomis.

Plačiau žr. Vyčinenė 2015, 2019, 2025.

Postfokloras ir baltiška muzika

Baltiškos muzikos sąvokos inspiracija laikytinos kompozitoriaus Broniaus Kutavičiaus oratorijos apie mitinę baltų istoriją („Panteistinė oratorija“, „Paskutinės pagonių apeigos“, „Iš jotvingių akmens“ ir kt.). Baltiškos muzikos ir post-folkloro kūryba tampa dvasingumo paieška, o atlikimas – dvasinės bendrystės kūrimu, kuris susieja atlikėjus su klausytojais ir atkuria ryšį su gilia praeitimi ir protėvių kartomis. Anot Eglės Gelažiūtės-Pranevičienės, muzikos kūrėjai ieško lietuviškai prigimčiai artimos dvasinės tradicijos, o muziką suvokia kaip emocinės ir psichologinės darnos praktiką. Šios muzikos kūrimas, atlikimas ir klausymas yra transformuojanti patirtis, leidžianti užpildyti ontologinę stoką.

Tarp šios muzikos kūrėjų ir atlikėjų minėtini (abėcėlės tvarka): Donis, Rokas Kašėta, Modestyno, Augustinas Našlėnas, Laurita Peleniūtė, Rasa Serra, Saulius Spindi, Tamsaulė, Žemyna Trinkūnaitė, Gediminas Žilys, grupės „Atalyja“, „Girių dvasios“, „Romowe Rikojto“, „Sedula“, „Vėlių namai“, ir daugelis kitų.

Plačiau žr. Gelažiūtė-Pranevičienė 2022, 2023, 2024, 2025.

Grožinė literatūra, kylanti iš baltų kultūros refleksijos

Ryškūs XXI a. pavyzdžiai yra Jurgitos Jasponytės poezija (eilėraščių rinkiniai „Šaltupė“, „Vartai Auštrieji“, „Visata atsisėdo netinkamoje vietoje“) ir Kotrynos Zylės romanas „Mylimi kaulai“. Jurgitos Jasponytės poezijoje atsiveria gelminė gamtos ir kraštovaizdžio pajauta, intymi šventumo patirtis, ryšys su seniai išėjusiųjų kartomis. Kotrynos Zylės romane „Mylimi kaulai“, prisodrintame mitologinių vaizdinių, apmąstoma kūniška dvasingumo forma, keliamas klausimas, kas yra šventumas, pabrėžiami iniciaciniai ir mirties ritualai ir atskleidžiamas glaudus ryšys su anapusybe. Jasponytės ir Zylės kūryba laikytina lietuvių prigimtinio dvasingumo apraiškomis.

Plačiau žr. Butnoriūtė 2025; Jasponytė 2015, 2019, 2024; [Jasponytė, J.], Bertašiūtė–Čiužienė M. 2025; [Jasponytė, J.], Jakučiūnas A.; Zylė, K. 2024; [Zylė, K.], Tulaitė, U. 2025.

Lietuviškos pirties tradicija

Pirtis yra ritualo erdvė, kurioje tradiciškai buvo atliekami pereigos ritualai (gimdymas, marčios įvesdinimas į moterų bendruomenę, mirusiųjų parengimas kelionei ir kt.). Anot lietuviškos pirties tyrėjos ir praktikės Birutės Lenktytės–Masiliauskienės, pirtis – tai „pasaulietiška bažnyčia“ o prausimasis pirtyje – tai „kūno malda“. Pirtis yra fizinio ir dvasinio apsivalymo vieta, joje, veikiant fizinėms ugnies ir vandens galioms, gali įvykti dvasinė transformacija.

Pirties atgimimas Lietuvoje prasidėjo XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje. Šis procesas vyko skirtingomis formomis, neretai perimant šiuolaikinio dvasingumo elementus ir praktikas iš kitų kultūrų (pvz., vadinamoji „baltiška pirtis“, tarpininkaujant latvių pirtininkams, buvo sukurta perėmus daug elementų iš rusiškos tradicijos). Tradicinė lietuviška pirtis, skirtingai nuo šiuolaikiniams dvasingumams būdingų asmeninės dvasinės patirties siekių ir meditatyvios praktikos, yra orientuota į bendruomeninę patirtį ir bendruomenės ryšių stiprinimą.

Polinkį į bendruomeniškumą rodo ir kai kuriose pirtyse praktikuojamas bendras dainavimas ar sutartinių giedojimas.

Plačiau žr. Lenktytė–Masiliauskienė 2025.

Ugnies kūrenimas ant Šatrijos kalno

Miškai, medžiai senoliai, akmenys, šaltiniai ir daugelis kitų šventviečių visoje Lietuvoje šiandien lankomos ne tik pramogai, pažintiniais tikslais, bet ir norint čia surengti šeimos, bendruomenės, kalendorines šventes. Išskirtinis yra nesisibaigiantis ugnies deginimo ritualas ant Šatrijos kalno ir jį atliekančių ugnies sergėtojų veikla.

Anot legendos, šventoji Šatrijos ugnis buvo užgesinta krikštijant žemaičius. Po šimtmečių pertraukos, 1994 m. liepos 17 d. ji iškilmingai atkurta ir buvo daugiau kaip du dešimtmečius nepertraukiamai kurstoma telšiškio tautodailininko Adolfo Gedvilo namuose. Šiam mirus, 2017 m. rugsėjo 12 d. laidotuvių dalyviai ugnį iš Degaičių kaimo kapinių, kur A. Gedvilas buvo palaidotas, nuvežė ant Šatrijos, atliko apeigą ir išreiškė norą, kad ji čia liepsnotų amžinai. Tuomet ant Šatrijos ugnis buvo kurstoma keturiasdešimt dienų, o po to su nedideliu statiniu-užuovėja perkelta ant į vakarus esančio Raudonkalnio. Susibūrusių savanorių sergėtojų iš visos Lietuvos dėka, *Amžinoji ugnis* čia kurstama nuolat, o saulėtekio ir saulėlydžio metu ugnis užkuriama ir ant Šatrijos kalno. Ši vieta yra gausiai lankoma, pavyzdžiui, nuo 2025 m. pradžios iki lapkričio 1 d. į Šatrijos kalną įkopė 34 405 lankytojai ir daugelis jų aplankė ugnies sergėtojus arba stebėjo jų atliekamas apeigas. Tai unikalus atvejis ne tik Lietuvoje, Baltijos šalyse, bet ir visoje Europoje.

Kalendorinės šventės, folkloro ir kiti festivaliai, šventės, renginiai

Viena svarbiausių visuomenę su prigimtinio dvasingumu supažindinančių formų yra valstybinių, savivaldybės institucijų, nevyriausybinių organizacijų, bendruomenių, pavienių entuziastų organizuojami folkloro tradicinėmis formomis, folkloro ir šiuolaikinės kultūros, profesionalios kūrybos jungtį atspindintys renginiai. Juose tikslingai renkamas gaivinti, rodyti, supažindinti su pasirinktais dvasingumo aspektais dalyvius ir žiūrovus, įtraukti juos į apeiginį vyksmą. Tarp šių renginių minėtinos gausiai visoje Lietuvoje vykstančios kalendorinės šventės: Rasa, Pavasario ir Rudens lygiadieniai, Užgavėnių, Ilgių, Tarpušvenčio, Atvelykio renginiai, pažymintys ciklinį laiką – gamtišką jo prigimtį, taip pat Dainų šventės Folkloro diena, tarptautinis folkloro festivalis „Baltica“, festivaliai „Baltų raštai“, „Zalwynė“, baltiškos kultūros festivalis „Mėnuo Juodaragis“ ir daugelis kitų.

Plačiau žr. Šatkauskienė 2024; 2025.

ŠIUOLAIKINIO PRIGIMTINIO DVASINGUMO RYŠYS SU BALTŲ RELIGIJA

Norint įvertinti, ar aukščiau pristatytas prigimtinio dvasingumo apraiškas galima laikyti baltų religinę tradiciją tęsiančiomis (atkuriančiomis) praktikomis, pabandysime jas įvertinti pagal aukščiau aprašytus bruožus: vietiskumą, gamtiškumą, bendruomeniškumą, ikūnijimą (materialumą). Glausta analizė pateikiama lentelėse žemiau. Ją atliekant remiamasi Daivos Vyčinienės, Eglės Gelažiūtės-Pranevičienės tyrimais, Jurgitos Jasponytės ir Kotrynos Zylės kūrinių bei interviu su rašytojomis analize, Vidos Šatkauskienės ir Birutės Lenktytės-Maziliauskienės pranešimais ir interviu bei šio aprašo autorių žiniomis ir etnografiniais stebėjimais.

Sutartinių giedojimas

vietiškumas	+	kartais giedama baltų kultūros paveldo vietose, ant piliakalnių, pilkapynuose, šventvietėse; regioninės sutartinių giedotojų grupės gieda vietines sutartines, atsižvelgdamos į vietinę tarmę ir giedojimo stilių
gamtiškumas	+	gamtos vaizdiniai tekstuose, gyvūnus imituojantys judesiai ir muzikiniai sąskambiai; gyvūnų vardais pavadinti skudučių kūriniai („Untytė“, „Intakas“, „Katė“ ir kt.)
bendruomeniškumas	+	giedama grupėmis, kuriami sutartinių ratai, steigiasi giedotojų bendruomenės
ikūnijimas (materialumas)	+	ryšys su darbais (verpimas, audimas, žemės darbai ir kt.) sutartinių tekstuose

Postfokloras ir baltiška muzika

vietiškumas	+	naudojami regioninio folkloro elementai; tekstai kuriami tarmiškai; naudojami vietiniai muzikos instrumentai; naudojami sakralių ar istorinių vietinių kraštovaizdžių garso takeliai, kūriniai įrašomi etnografinėse erdvėse; kartais koncertai rengiami baltų kultūros paveldo vietose, pvz., ant piliakalnių, pilkapynuose, šventvietėse; vietos patirtys autoriniuose tekstuose
gamtiškumas	+	ekologinės temos, gamtos vaizdiniai ir motyvai tekstuose (folkloriniai ir originalūs); įrašai gamtinėje aplinkoje, gamtos garsai; akmenys ir kiti natūralūs daiktai naudojami kaip muzikos instrumentai
bendruomeniškumas	+	muzikinės praktikos jungiamos su kūrybiniais užsiėmimais, šokiais, pašnekesiais, bendru dainavimu; prigimtine kultūra grįstos meninės instaliacijos kaip įprastų (miesto) erdvių plėtiniai – atviri ir kviečiantys burtis
ikūnijimas (materialumas)	+	daiktiškumas, kūniškumas, taktiliškumas dainų tekstuose; patirtį atmenanti aplinka ir jos daiktai

Grožinė literatūra: Jurgitos Jasponytės „Šaltupė“, „Vartai aušrieji“, „Visata atsisėdo netinkamoje vietoje“

vietiškumas	+	vietinis kraštovaizdis, vartojami konkretūs vietovardžiai
gamtiškumas	+	giluminis ryšys su gamta
bendruomeniškumas	+	kūryboje per asmeninę patirtį jaučiamas kultūrinės bendruomenės balsas
ikūnijimas (materialumas)	+	šventumo patyrimas kasdieninėse veiklose

Grožinė literatūra: Kotrynos Zylės „Mylimi kaulai“

vietiškumas	+	įvietinta erdvė
gamtiškumas	–	ryšys su gamta nėra stipriai išreikštas
bendruomeniškumas	+	artimi bendruomeniniai ryšiai, Motės personažas kaip bendruomenės jungtis
ikūnijimas (materialumas)	+	šventumas susietas su kūniškumu

Lietuviška pirties tradicija

vietiškumas	–	šiuolaikiniame pirties rituale asmeninė pirtis naudojama rečiau nei nuomojama erdvė
gamtiškumas	+	intymus ryšys su vandeniu (dažnai ežerų, upių), įkaitintų akmenų karščiu, garu; įvairių augalų vantos – būtinas pirčių ritualų atributas
bendruomeniškumas	+	artimi bendruomeniniai ryšiai
ikūnijimas (materialumas)	+	šventumas neatskirtas nuo kūniškumo

Ugnies kūrenimas ant Šatrijos kalno

vietiškumas	+	tai jau kelis tūkstančius metų apgyvendinta, lankoma ir (arba) vietos gyventojų naudojama vietovė
gamtiškumas	+	giluminis ryšys su ugnimi; apeigos prie ugnies atliekamos gamtinėje aplinkoje
bendruomeniškumas	+	suburta ugnies sergėtojų bendruomenė iš visos Lietuvos; į bendruomenės veiklą gali įsijungti visi norintys
ikūnijimas (materialumas)	+	ugnies sergėtojų bendruomenės nariai šventumą patiria ir kasdieninėse veiklose

Kalendorinės šventės, folkloro festivaliai, kiti renginiai

vietiškumas	+ vyksta kraštui, regionui ar visai Lietuvai svarbiose istorijos, kultūros paveldo, gamtos vietose; pasirenkamas vietos, regiono repertuaras, atitinkamas kalbinis ir muzikinis dialektas
gamtiškumas	+ renginių scenarijuose, kūriniuose (dainose, sakytinėje tautosakoje, choreografijoje, instrumentinėje muzikoje) vyrauja gamtiniai (kosmologiniai, mitologiniai) vaizdiniai; dažniausiai vyksta gamtoje, į renginių vyksmą įtraukiami gamtos objektai; pažymimi svarbūs ciklinio laiko taškai
bendruomeniškumas	+ dalyvaujama bendruomenėmis (kolektyvais), grupėmis; vyksta šių bendruomenių grupių santalka; bendrai atliekami kūriniai, apeiginiai veiksmai, išgyvenamas dvasinis patyrimas
įkūnijimas (materialumas)	+ ieškoma renginio paskirties, sumanymo, veiksmo (apeigos) ir pasirenkamo repertuaro, vizualinių sprendimų („įkūnijant“, įvaizdinant simbolius – kartais itin šiuolaikiškai) dermės; naudojami šventumo statusą turintys elementai, daiktai, produktai – vanduo, žemė, ugnis, juosta, vainikas, šventi augalai, duona, alus/midus, sūpuoklės, kaukės, šiaudinės skulptūros ir t.t.

Pateikta schematiška atvejų analizė leidžia įsitikinti, kad tarp šiuolaikinio prigimtinio dvasingumo ir baltų religijai būdingų bruožų galima rasti reikšmingų atitikimų.

IŠŠŪKIAI IR PROBLEMOS

1. Į Lietuvą iš užsienio šalių plintantys naujieji dvasiniai judėjimai dažnai yra globalių, neretai skaitlingų ir finansiškai pajėgių bendruomenių bei pasaulinių tinklų plėtra, todėl Lietuvoje užgožia, transformuoja ir (arba) išstumia lietuvių prigimtinių dvasingumą.
2. Lietuvių prigimtinio dvasingumo formos yra mažai pažįstamos visuomenei ir viešosios politikos formuotojams. Dėl nepakankamai išplėtoto institucinio lygmens, menkų veikimo priemonių ir būdų baltiško dvasingumo nešėjus (pvz., senovės baltų religinė bendrija „Romuva“, Šatrijos ugnies sergėtojai, „Mėnuo Juodaragis“ festivalis ir gentis) sunku įvertinti ir priimti valstybės institucijoms, organizacijoms, privačiam verslui, bendruomenėms.
3. Dėl žinių stokos, atitinkamų igūdžių ir patirties nebuvimo, viešajame sektoriuje baiminamasi bet kokių lietuvių prigimtinio dvasingumo formų, iš šio dvasingumo kylančių vertybinių nuostatų ir veiklų. Šia tema nepakankamai komunkuojama, jos nėra nacionalinio transliuotojo darbotvarkėje. Tai prisideda prie to, kad Lietuvoje žmonės kur kas dažniau patraukia ne nacionaliniai, o pasauliniai dvasiniai judėjimai, tokie kaip Anastasijos pasekėjų, „Gyvenimo meno“ organizacija ir kiti.
4. Šiuolaikinės dvasinės praktikos dažnai būna eklektiškos, sudarytos iš skirtingų kultūrų elementų. Jose dažnai stokoja dermės tarp trijų dvasingumo (religingumo) lygmenų: *kognityvinio* (pažintinio), *praktinio* (veiklos metodų bei priemonių) ir *patyriminio* (dvasinių patirčių). Pvz., žinios pasitelkiamos iš vieno šaltinio (pvz., baltų mitologijos), o praktika iš kito (pvz., induizmo ar šamanizmo). Lietuvių prigimtiniam dvasingumui kyla grėsmė dėl šių lygmenų dermės nesuvokimo tarp praktikuotojų ir dėl negebėjimo atskirti skirtingų kultūrų elementus.
5. Baltų religijos šventvietėms kyla grėsmė dėl skirtingų religinių bendruomenių veiklos ir jose atliekamų šiuolaikinių dvasingumų praktikų. Šventvietėms (miškeliams, miško masyvų dalims, medžiams, akmenims, šaltiniams ir kitoms vietoms) suteikiami nauji pavadinimai, jos yra pertvarkomos, keičiama struktūrinių elementų išvaizda. Baltų religijos šventviečių valdytojai, lankytojai, o taip pat ir pareigūnai, kultūros paveldo apsaugos specialistai dažnai neužtikrina tinkamos minėtų vietų priežiūros bei tvaraus ten esančių išteklių naudojimo.

REKOMENDACIJOS

Atsižvelgiant į prigimtinio dvasingumo gyvavimui ir plėtotei kylančias problemas

1. svarbu užtikrinti informacijos apie lietuvių prigimtinių dvasingumą sklaidą kuo platesnei auditorijai Lietuvoje ir užsienyje;
2. privalu su lietuvių prigimtinio dvasingumo reiškiniu ir konkrečiomis jo apraiškomis supažindinti valstybės institucijų, organizacijų, privataus verslo atstovus, bendruomenes;
3. siektina, kad valstybės remiamų renginių, meninių, kūrybinių, taip pat viešų rekreacinių, turizmo ir sveikatinimo veiklų vertybinis turinys būtų kuo dažniau kuriamas pasiremiant lietuvių prigimtinio dvasingumo formomis ir priemonėmis, o ne kitų šiuolaikinių dvasingumų elementais;
4. būtina, kad atsakingos kultūros paveldo institucijos užtikrintų baltų religijos šventviečių deramą apsaugą, priežiūrą ir tvarkymą, tvarų ten esančių išteklių naudojimą.

Aleknaitė-Škarubskė, E.; Pažeraitė A. Alternatyvus religingumas sovietinėje Lietuvoje: bendruomeniškumo formų kaita. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2025.

Ališauskienė, M. (sud.). Religijų įvairovė Lietuvoje: portretai, kasdienybė ir šventės. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas ir Versus Aureus, 2014.

Ališauskienė, M., Pranskevičiūtė-Amoson, R., Aleknaitė E., Beinorius, A. Apskrito stalo diskusija „Nuo religijos prie dvasingumo: religijotyrinis žvilgsnis į dabartį“. *XXIV Prigimtinės kultūros seminaro „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“ akademinės dirbtuvės*, 2025 m. sausio 23–24 d., Meironys. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=wEDpjlbaRyI>

Beinorius, A. Dvasingumo sąskambiai ir įtampos: apie Indiją Lietuvoje ir Lietuvą Indijoje. *XXIV Prigimtinės kultūros seminaras „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“*. Juodonys, 2025 m. liepos 1–3 d. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=7Z6sH-7tIVs>

Daujotytė, V. Prigimtinės kultūros ratilai. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017.

de Pater, Catharina. Forest Spirituality in the Netherlands. *XXIV Prigimtinės kultūros seminaro „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“ akademinės dirbtuvės*, 2025 m. sausio 23–24 d., Meironys. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=l0aAqFNgUm8>

Jasponytė, J. Šaltupė. Eilėraščiai. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2014.

Jasponytė, J. Vartai Auštrieji. Eilėraščiai. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2019.

Jasponytė, J. *Visata atsisėda netinkamoje vietoje*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2024.

[Jasponytė, J.], Bertašiūtė-Čiužienė M. Poetė Jurgita Jasponytė: „Pirmuosius eilėraščius parašiau anksčiau nei išimylėjau“ [interviu]. 15 min., 2025-06-29. Prieiga per internetą: https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/poete-jurgita-jasponyte-pirmuosius-eilerascius-parasiau-anksciau-nei-isimylejau-286-2265212?utm_medium=copied

[Jasponytė, J.], Jakučiūnas A. „Nematau skirtumo tarp dabarties ir praeities. Poetę Jurgitą Jasponytę kalbina Andrius Jakučiūnas. *Metai*, 2025, 5–6. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalasmetai.lt/jurgita-jasponyte-nematau-skirtumo-tarp-dabarties-ir-praeities/>

Gelažiūtė-Pranevičienė, E. Traditional Lithuanian Culture in Today's Musical Scene: Cultural Correspondence and Experiential Matrix, in: *Muzikos komponavimo principai*, t. 23, 2024, p. 16–25. Prieiga per internetą: <https://zurnalai.lmta.lt/wp-content/uploads/2025/01/MKP-XXIII-Praneviciene.pdf>

Gelažiūtė-Pranevičienė, E. „Kaip vėjas pūtė“: liaudies daina šiandieninėje kultūroje kaip tekstas ir pasakojimo būdas, in: *Lietuvos muzikologija*, t. 24, 2023, p. 168–178. Prieiga per internetą: <https://zurnalai.lmta.lt/wp-content/uploads/2023/12/168-178-Egle-GELAZIUTE-PRANEVICIENE-LM24.pdf>

Gelažiūtė-Pranevičienė, E. „Tradicinė lietuviškoji kultūra šiuolaikinėje muzikoje: kaip ir kodėl“ [pranešimas], *Vilniaus Etninės kultūros centro renginys* 2024-01-15, Vilnius. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=az571PFpoUs>

Gelažiūtė-Pranevičienė, E. „Vėlių namų“ albumas „Alkai“: tamsoje ieškoti gyvybės, in: *mic.lt*, 2023. Prieiga per internetą: <https://www.mic.lt/lt/ivykiai/2023/02/21/veliu-namu-albumas-alkai-tamsoje-ieskoti-gyvybes/>

Gelažiūtė-Pranevičienė, E. Kaip dar lietuviškoji kultūra būna šiuolaikinėje muzikoje, in: „*Lithuanian Music Link*“, 2022. Prieiga per internetą: <https://www.mic.lt/lt/diskursai/lietuvos-muzikos-link/nr-25-2022-sausis-gruodis/egle-gelaziute-praneviciene-kaip-dar-lietuviskoji-kultura-buna-siuolaikineje-muzikoje/>

Gelažiūtė-Pranevičienė, E. „Prigimtinės kultūros įkvėptos šiuolaikinės muzikos kūryba kaip dvasingumo paieška“ [pranešimas], *XXIV Prigimtinės kultūros seminaro „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“ akademinės dirbtuvės*, 2025 m. sausio 23–24 d., Meironys. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=Cu3PvkP59Ok&feature=youtu.be>

Giordan, G.; Swatos, W. H. Jr. (eds.). 2011. Religion, Spirituality and Everyday Practice. Dordrecht Heidelberg London New York: Springer.
Heelas, P., Woodhead, L. 2005. The Spiritual Revolution. Why Religion is Giving Way to Spirituality. Oxford: Blackwell Publishing.

Kalnius, P. Etninės kultūros samprata Norberto Vėliaus darbuose, *Tautosakos darbai*, 2008, t. 36, p. 45–47.

Kontrimienė, S. Humanistinio dvasingumo ryšys su auklėjimo šeimose patirtimis. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2018. Prieiga per internetą: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:29756050/data-streams/MAIN/content>

Kontrimienė, S., Diržys, A., Šatkauskas, I., Vaitkevičienė, D. Apskrito stalo diskusija „Dvasingumo apibrėžtis akademiniam diskurse: pirmosios išvalgos“. *XXIV Prigimtinės kultūros seminaro „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“ akademinės dirbtuvės*, 2025 m. sausio 23–24 d., Meironys. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=bfwHkhHyvxE>

Kuznecovienė, J. Rutkienė, A. Ališauskienė, M. Religingumas ir/ar dvasingumas Lietuvoje. Religijos sociologijos perspektyva. Mokslo studija. Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2016.

Kuznecovienė, J. Ališauskienė, M., sud. Religija ir visuomenė. Teorinės išvalgos ir kasdieninės praktikos. Straipsnių rinkinys. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2013.

Laužikas, R., Urbonienė, S., Vaicekuskas, A., Vaitkevičius, V. Apskrito stalo diskusija „Kaip šiuolaikinis dvasingumas veikia mūsų tradicinę kultūrą“. *XXIV Prigimtinių kultūros seminaro „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“ akademinės dirbtuvės*, 2025 m. sausio 23–24 d., Meironys. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=zS5x1BjMPiw&feature=youtu.be>

Lenktytė-Masiliauskienė, B. Lietuviška pirtis ir šiuolaikinės dvasingumo praktikos. *XIV Prigimtinių kultūros seminaras „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“*. Juodonys, 2025 m. liepos 1–3 d. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=6NLkESOe0SQ>

Lietuvos Respublikos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas. 1999 m. rugsėjo 21 d. Nr. VIII-1328. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.86929>

Lovčikienė, E. Pašauktas protėvių dvasios: Romuvos krivio Jono Trinkūno- Jauniaus regėjimai ir sapnai. *XXIV Prigimtinių kultūros seminaras „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“*. Juodonys, 2025 m. liepos 1–3 d. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=Q4Ckz2m93X8>.

Maslow, A. H. The farther reaches of human nature. New York: Penguin/ Arkana, 1993.

Butnoriūtė, N., Morkūnas, V., Jasponytė, J., Zylė, K. Apskrito stalo diskusija „Dvasingumas ir grožinė literatūra – (ne)susisiekiantys indai?“ *XXIV Prigimtinių kultūros seminaras „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“*. Juodonys, 2025 m. liepos 1–3 d. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=evzm6tRIcuM>

Nakienė, A. Nuo tradicinės polifonijos iki polifoninės tradicijos. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.

Pranskevičiūtė-Amoson, R. The Concepts and Ideas of ‘Spirituality’ Within Worldviews of Alternative Religiosities in the Post-Communist Region: Vissarionites and Anastasians. *Journal of Religion in Europe*, 2021, 13(3–4), 241–264

Šatkauskienė, V. 2024 m. šimtmetį švenčianti dainų šventė „Kad giria žaliuotų“. Folkloro diena „Rasi rasoje rasi“. Konceptcija ir temos. Prieiga per internetą: https://dainusvente.lt/medziaga/2024_Folkloro_diena_tem%C5%B3laukas_10_17.pdf

Šatkauskienė, V., Liogė, U., Peleniūtė, L., Vaitkevičienė, D. Apskrito stalo diskusija „Baltiškasis dvasingumas Lietuvos kultūros renginiuose“. *XXIV Prigimtinių kultūros seminaras „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“*. Juodonys, 2025 m. liepos 1–3 d. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=MRm4n017d9s>

Taylor, B. *Dark Green Religion: Nature Spirituality and the Planetary Future*. University of California Press: 2009.

Taylor, B. Dark Green Museums. *XXIV Prigimtinių kultūros seminaro „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“ akademinės dirbtuvės*, 2025 m. sausio 23–24 d., Meironys. Prieiga per internetą: https://www.youtube.com/watch?v=-jvK_Q682Kuo

Trinkauskaitė–Johnson, E. Apie grybus, arba velniškas nuklydimas. *Liaudies kultūra*, 2006, Nr. 2.

Trinkauskaitė, E. Prigimtinių religinių tradicijų įvietinimas. *XXIV Prigimtinių kultūros seminaro „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“ akademinės dirbtuvės*, 2025 m. sausio 23–24 d., Meironys. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=CUUd7Y6VSIg>

Vaitkevičius, V. (Ne)pasibaigusi senųjų šventviečių istorija. Kam jos šiandien priklauso? *XXIV Prigimtinių kultūros seminaras „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“*. Juodonys, 2025 m. liepos 1–3 d. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=B-WIa2dneOE>

Vaitkevičienė, D. Lietuviškojo dvasingumo problematika: pirmosios išvalgos. *XXIV Prigimtinių kultūros seminaras „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“*. Juodonys, 2025 m. liepos 1–3 d. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=LcjaQN-eNDI>

Verschuuren, B. Sacred natural sites, connecting policy and practice, *XIV Prigimtinių kultūros seminaras „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“*. Juodonys, 2025 m. liepos 1–3 d. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=4jtDZ7RCzaU>

Vyčiniene, D. Sutartinių giedojimo tradicija postmodernioje visuomenėje: perėmimas, perdavimas ir raiška. *Liaudies kultūra*, 2015, Nr. 2 (161), p. 19–34. Prieiga per internetą: https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Vy-ciniene_Daiva/Vyciniene_LK_2015_2.pdf

Vyčiniene, D. Today's Singing Tradition of Lithuanian Polyphonic Songs Sutartinės: Relations of Western and Eastern Cultures. Problems of music ethnology, 2019, 14, 77–85. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/338027091_Today's_Singing_Tradition_of_Lithuanian_Polyphonic_Songs_Sutartines_Relations_of_Western_and_Eastern_Cultures

Vyčiniene, D. Dvasingumo paieškos ir patirtys sutartinėse. *XXIV Prigimtinių kultūros seminaras „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“*. Juodonys (Rokiškio r.), 2025 m. liepos 1–3 d. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=CRYoBE8YhDE&feature=youtu.be>

Zinnbauer, B. J., Pargament K.I., Cole B., et al. Religion and Spirituality: Unfuzzifying the Fuzzy, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1997, 36(4), 549–564.

Zylė, K. *Mylimi kaulai. Romanas*. Vilnius: Aukso žuvis, 2024.

[Zylė, K.], Tulaitė, U. K. Zylė apie romaną „Mylimi kaulai“: „Šiuolaikinis žmogus gyvena, lyg būtų nemirtingas“ [interviu]. Bernardinai.lt, 2025-03-20. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/k-zyle-apie-romana-mylimi-kaulai-siuolaikinis-zmogus-gyvena-lyg-butu-nemirtingas/>

Žičkienė, A. Kaip mes reiškiame pagarbą mirusiesiems: „vėlių motyvai“ šiuolaikiniuose kontekstuose. *XXIV Prigimtinės kultūros seminaras „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“*. Juodonys, 2025 m. liepos 1–3 d. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=JcKAgaMelEg>